

Mensan tehdaskiinteistö Hämeenlinnassa

**Rakennushistoriallinen selvitys
raportti 30.5.2007
Tmi Lauri Putkonen**

Entisen Mensan tehdaskiinteistön rakennushistoriallinen selvitys, raportti 30.5.2007

Helsingissä 30.5.2007

toimeksiantaja Saarioinen Oy
tutkija Lauri Putkonen / Tmi Lauri Putkonen

Tämän työn tarkoituksena on ollut selvittää Hämeenlinnassa sijaitsevan entisen Mensan tehdaskiinteistön rakennushistoria asemakaavoituksen tarpeisiin. Tehtävä on rajattu käsittämään kiinteistön historiallinen kehitys, talon suunnitteluhistoria sekä nykyisen rakennuskannan keskeisimmät muutokset. Tässä työssä ei ole käsitelty kattavasti talon käytön historiaa. Myöskään rakennuksen yksityiskohtainen inventointi ei ole kuulunut tehtävän piiriin.

Tehtaan perustaminen

Suomen ensimmäisen säilyketehtaan perustamisen taustalla oli nuoren tasavallan tarve varmistaa puolustusvoimien elintarvikehuolto erityisesti kriisitilanteissa. Säilyketehtaan sijoittaminen juuri Hämeenlinnaan oli strategisesti perusteltua. – olihan se tuottavan maaseudun ympäröimä sisämaan kaupunki, joka sijaitti hyvien yhteyksien varrella. Jo 1918 oli armeijan vaatevarikko, myöhempi Valtion Pukutehdas, sijoitettu radan toiselle puolelle. Myös jatkosodan aikana Vanajaan perustetun Yhteissisun autotehtaalla oli tärkeä puolustusstrateginen merkitys, joka on kestänyt nykypäiviin saakka.

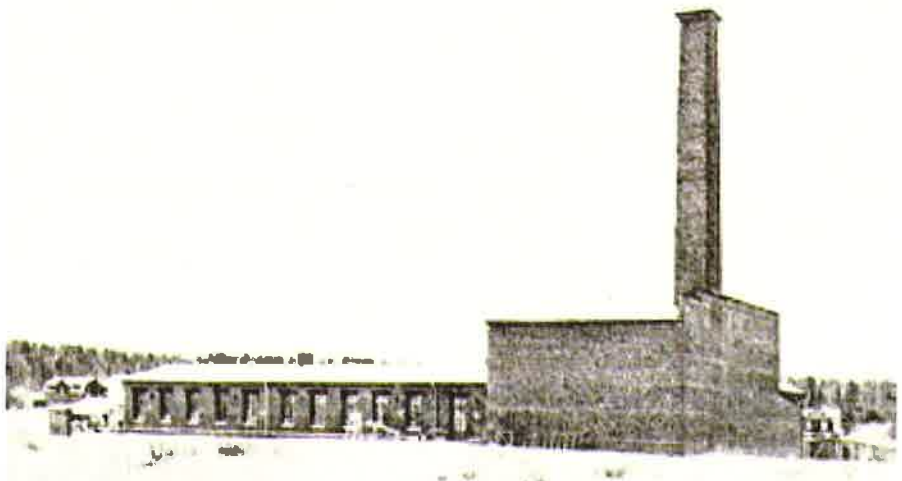
Suomen armeijan piirissä oli otettu oppia ensimmäisen maailmansodan muonituskokemuksista. Erityisesti tiedustelu- ja häirintäjoukot tarvitsivat mukana kannettavia säilykkeitä ja rautaisannoksia. Myös elintarvikkeiden varastoitavuus oli yksi keskeisimmistä sotilasruoalle asetettavista vaatimuksista. Armeijan edustajat tekivät joitakin koehankintoja elintarviketeollisuuden piirissä, mutta pysyvään ratkaisuun ei päästy.

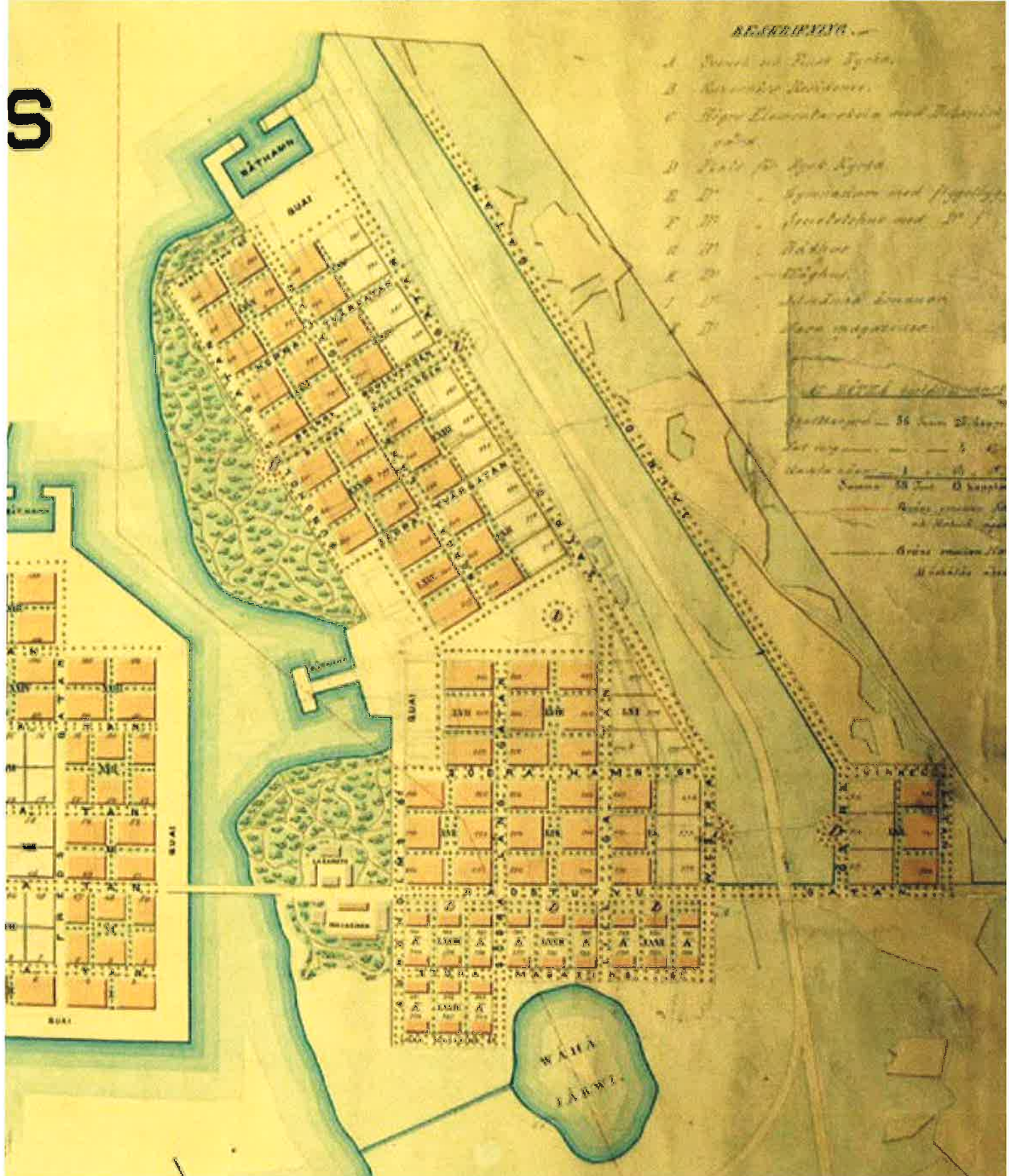
Dresdeniläisen Albert Naumannin yritys oli toimittanut lihasäilykkeitä Saksan armeijalle ensimmäisen maailmansodan aikana. Vuoden 1925 alussa hän otti yhteyttä Suomen puolustusministeriöön esittäen säilyketehtaan perustamista tänne. Naumann esitti, että valtio luovuttaisi tehdastilat ja Naumannin johtama yhtiö käyttäisi Saksasta siirrettyjä koneita.

Kesäkuussa 1926 päättivät puolustusministeriön intendenttiosasto ja Naumann osakeyhtiömuotoisen säilyketehtaan perustamisesta Hämeenlinnaan. Oy Sotilassäilyke Ab perustettiin 13.7.1926. Yhtiöjärjestyksen mukaan yrityksen tarkoituksena oli valmistaa ja myydä säilykkeitä niin hyvin armeijalle kuin yksityiskuluttajille. Osakepääoma oli toimitusjohtajaksi valitulla Naumannilla, muina osakkaina oli lähinnä suomalaisia liikemiehiä, mm. hämeenlinnalainen kauppaneuvos A. Gust. Skogster. Naumannin nimitys kohtasi julkisuudessa myös paljon kritiikkiä, ja niinpä hän siirtyi 1927 tekniseksi johtajaksi kunnes vuonna 1930 jätti Suomen.

Hämeenlinnan kaupunki luovutti tehtaalte 9000 neliömetrin tontin 44 viidennestä kaupunginosasta lähestä rautatieasemaa. Uuden tehtaan piirustukset tilattiin arkkitehti Yngve Lagerbladilta, joka sai suunnitelmat valmiiksi 28.7.1926 siis vain kaksi viikkoa yhtiön perustamiskokousta myöhemmin. Tavoitteena oli saada tuotanto käyntiin vielä loppuvuodesta ja niinpä rakennustyöhön ryhdyttiin jo 1.8. Hämeenlinnalainen rakennusmestari V.F. Alanen johti rakennustöitä, jotka suoritettiin ”amerikkalaisella vauhdilla”. Tämä saattaa merkitä sitä, että työn organisoinnissa käytettiin taylorismin oppeja. Kahdessa vuorossa työt saatiin päätökseen joulukuun alussa ja tuotanto käynnistettiin. Puhtaaksimuuratun tiilirakennuksen pinta-ala oli 1100 neliötä. Tehtaan pääkoneistot tuotiin Dresdenistä.

Tehtaan ensimmäinen rakennusvaihe valmiina. Oikealla höyryvoima-asema savupiippuineen. Kuva teoksesta Suomen teollisuus ja kauppa, III/1928.

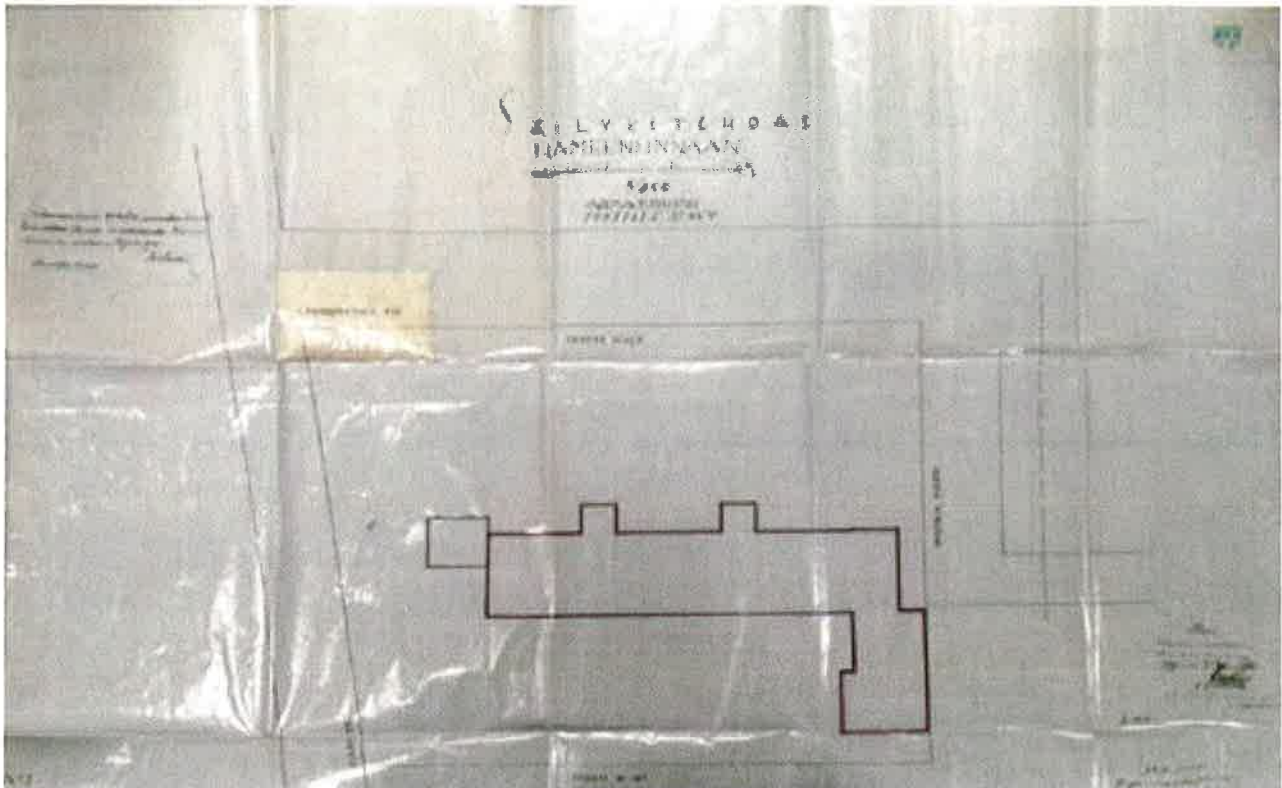

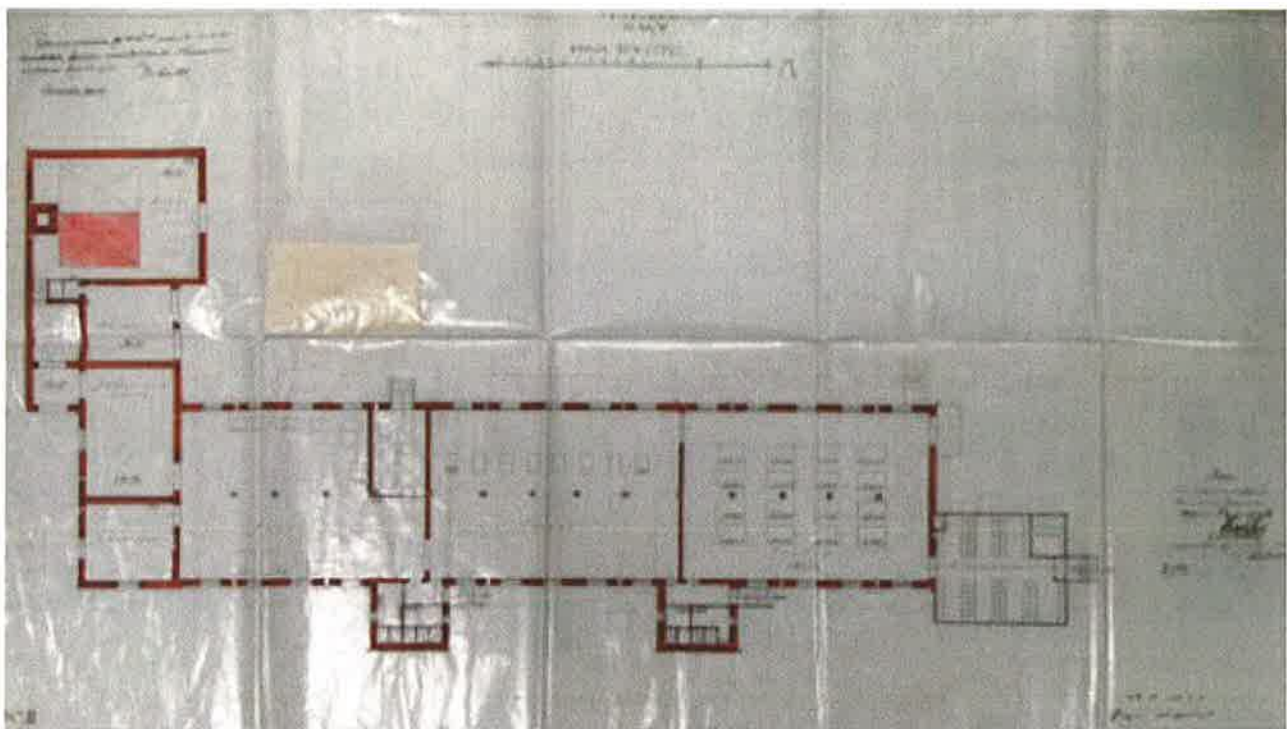
Lääninarkkitehti C.A. Edelfelt laati 1858 Hämeenlinnalle uuden asemakaavan, jossa hän pyrki tehostamaan kaupungin paloturvallisuutta ja samalla tarjoamaan kortteleita esikaupunkiasutukselle. Tulevan rautatieaseman ympäristöön hän kaavoitti asuinkortteleita ja niiden eteläpuolelle useita makasiinitontteja. Edelfeltin sen enempää kuin muidenkaan hämeenlinnalaisten odotukset rautatien talouselämää aktivoivasta vaikutuksesta eivät toteutuneet ja niinpä asemaympäristön kortteleista luovuttiin seuraavissa kaavoissa. HKA.

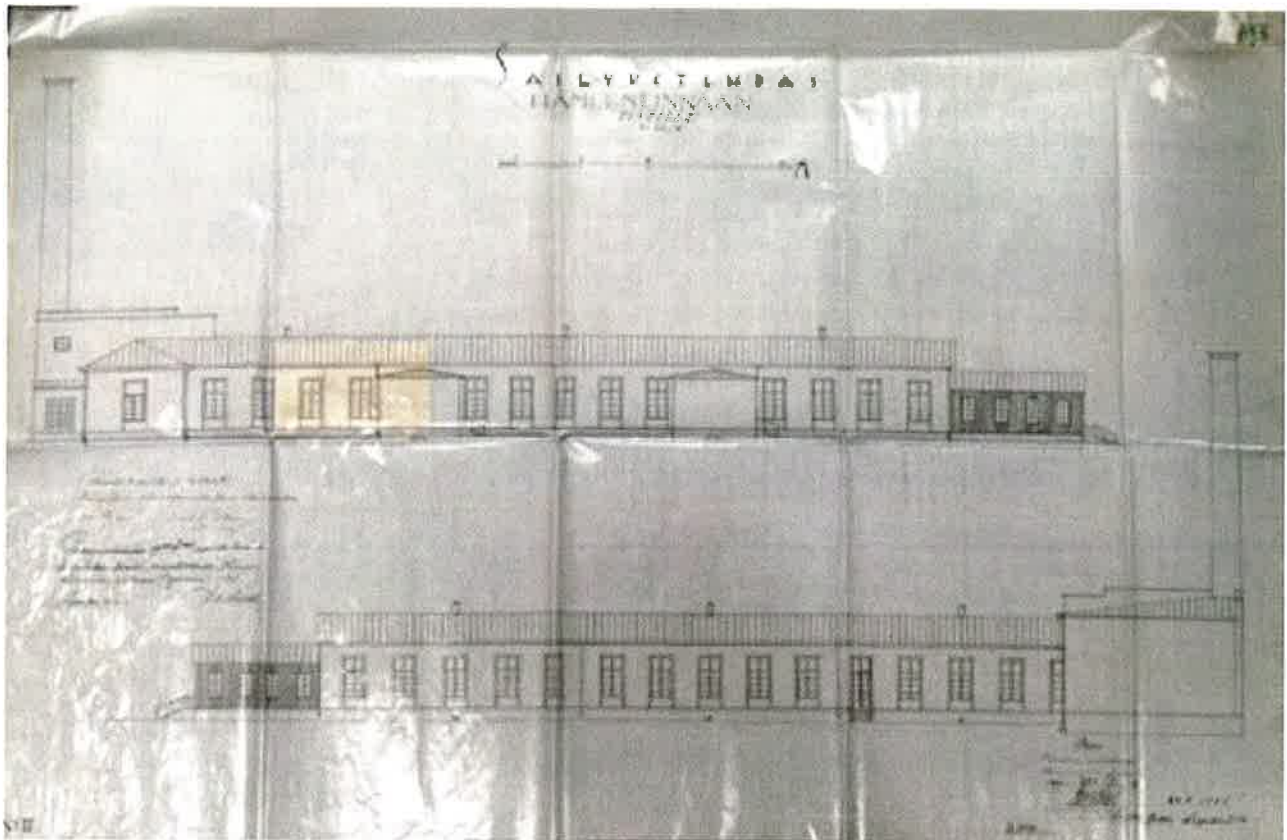
Hämeenlinnan kaupungin asemakarttaa vuodelta 1926 eli samalta vuodelta, jolloin Hämeenlinnan kaupunki luovut-
ti Oy Sotilassäilyke Ab:lle tontin rautatieaseman läheltä. Kaupungin rakennuskonttorin laatimassa asemakartassa
aluetta on vielä kaavailtu asuntokäyttöön. HKA.

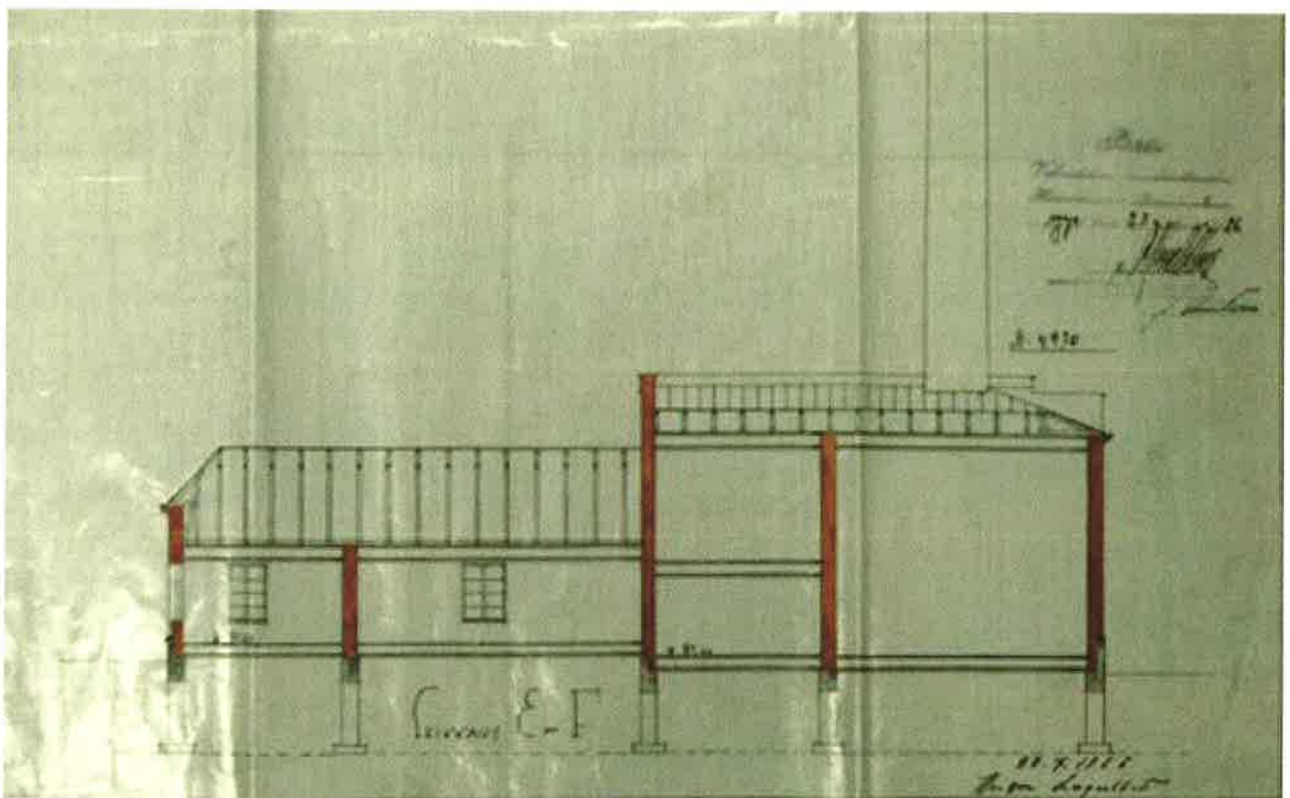
Yngve Lagerbladin asemapiirros säilyketehtaasta. Lagerblad työskenteli aiemmin mm. Jarl Eklundin ja Eliel Saarisen arkkitehtitoimistoissa. Myöhemmin hän siirtyi piirtämään Stockmannin tavarataloa Frosteruksen toimistoon. Vuodesta 1924 lähtien hän työskenteli Helsingin kaupungin rakennustoimiston talonrakennusjaostossa. HKA.

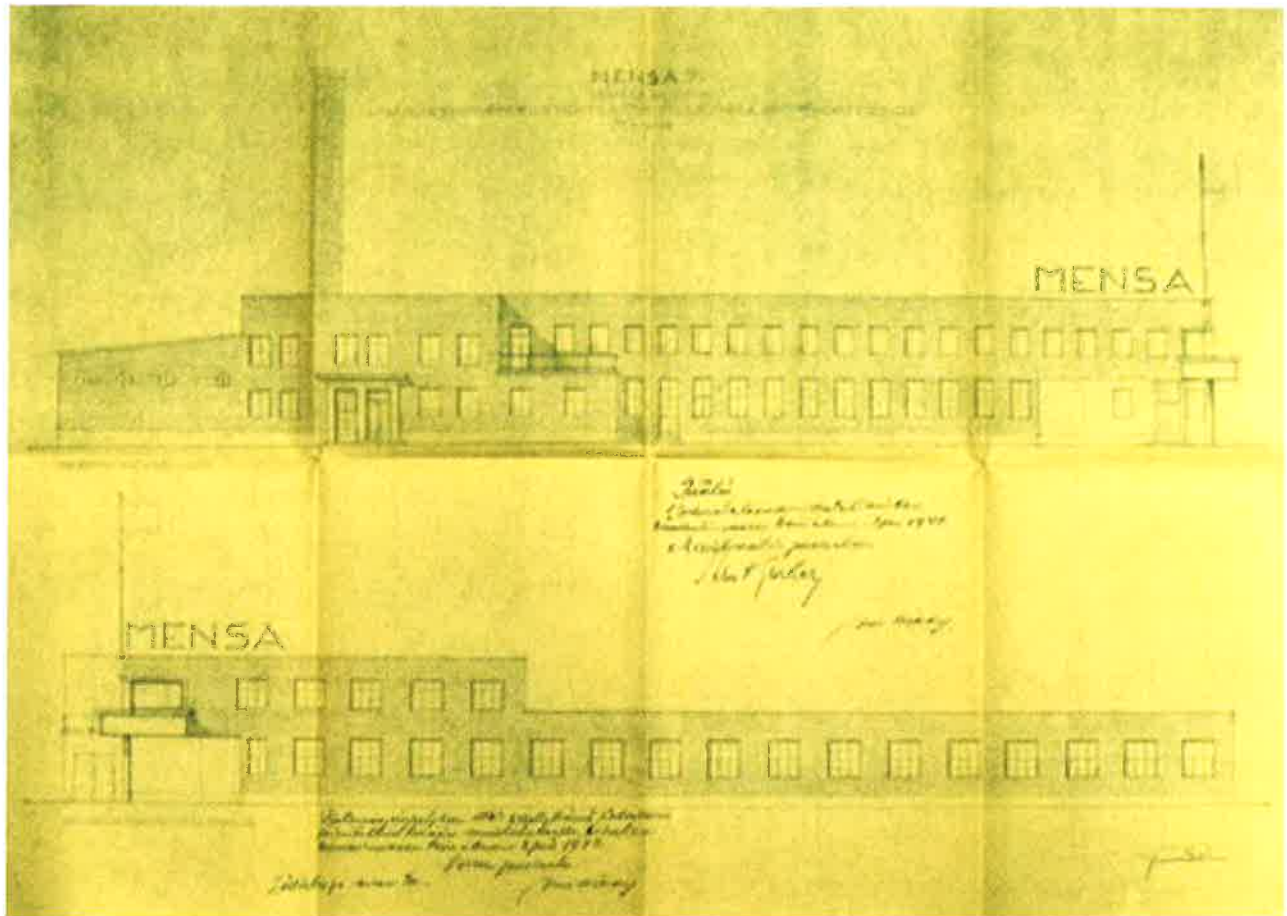
Yngve Lagerbladin 28.7.1926 päiväämä pohjapiirustus säilyketehdasta varten. Vasemmalla kaksikerroksinen höyryvoimalaitos pannuhuoneineen ja savupiipuineen. Seuraavana autotalli, jäähdytys huoneet ja laboratorio. Pitkässä yksikerroksisessa siivessä on kolme suurta tehdassalia, kaksi rakennusrungosta ulkonevaa saniteettitilaa sekä siiven toisessa päässä puurakenteinen pukuhuonerakennus. Tämä Mensan vanhin rakennus on pukuhuoneita lukuun ottamatta säilynyt. HKA.

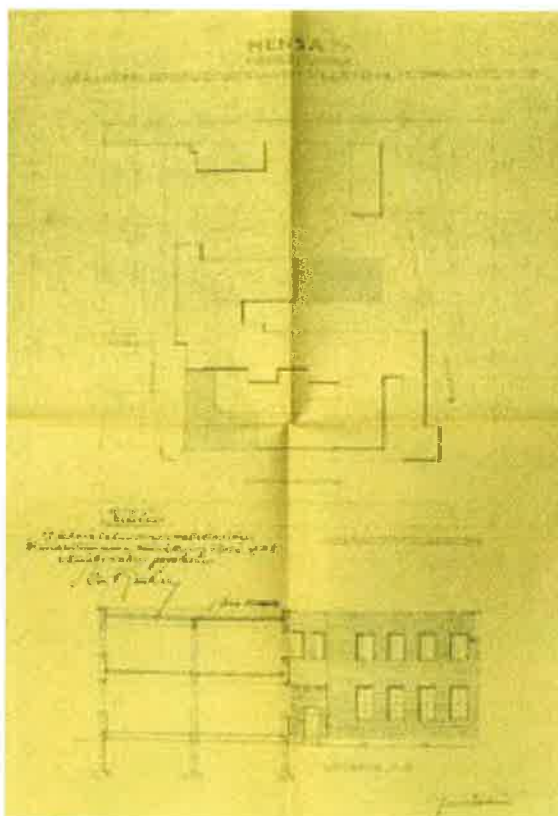
Lagerbladın piirustukset tehtaan julkisivuiksi. Yngve Lagerbladın varhaistöissä on sanottu olleen alkavan klassismin harmoniaa ja symmetriaa. Myöhemmässä tuotannossaan hän siirtyi funktionalismiin. Ikkunamuodoissa ja säilyketehtaan savupiipun siroudessa on havaittavissa 20-luvun klassismin tunnusmerkit. HKA

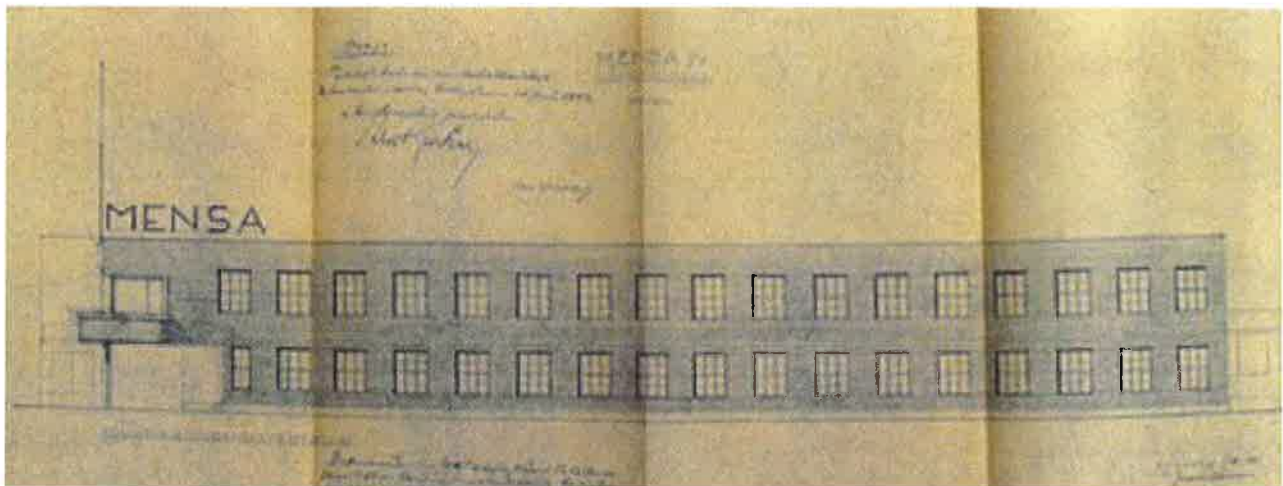
Lagerbladın leikkauspiirustus höyryvoimakseuksesta 28.7.1926. HKA

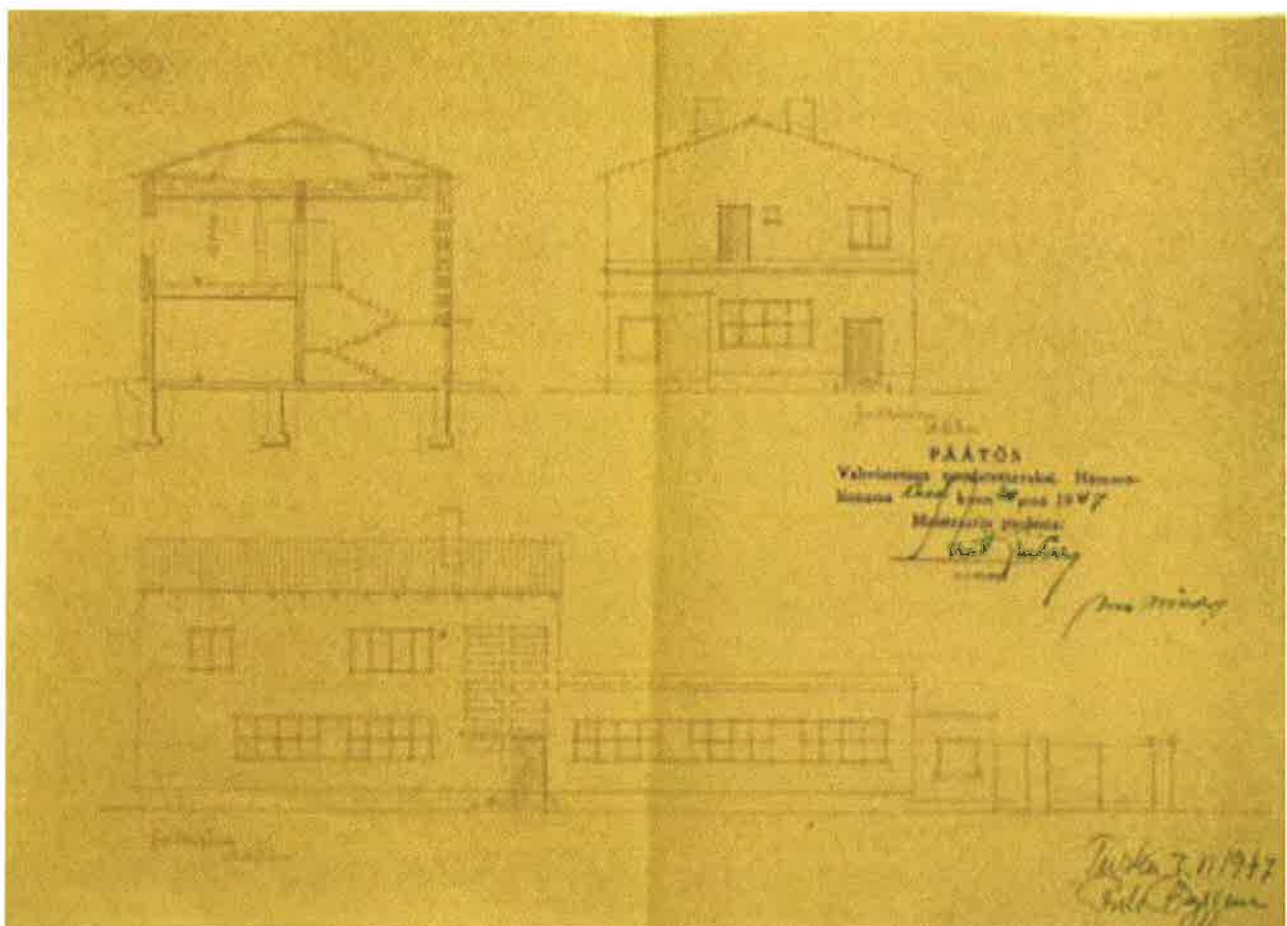
Jatkosodan aikana lisätilan tarve oli entistä polttavampi. 4.7.1942 hyväksyttiin Jaakko Tähtisen julkisivupiirustus uutta konttori- ja tehdasrakennusta varten. Rautatien puoleinen siipi on tässä vaiheessa vielä osin yksikerroksinen. Kaakonpuoleinen julkisivu on nyt saanut yhtenäisen arkkitehtonisen asun ja rakennuksen kulmasta on muodostettu pääsisäänkäynti funkiksen henkeen. HKA.

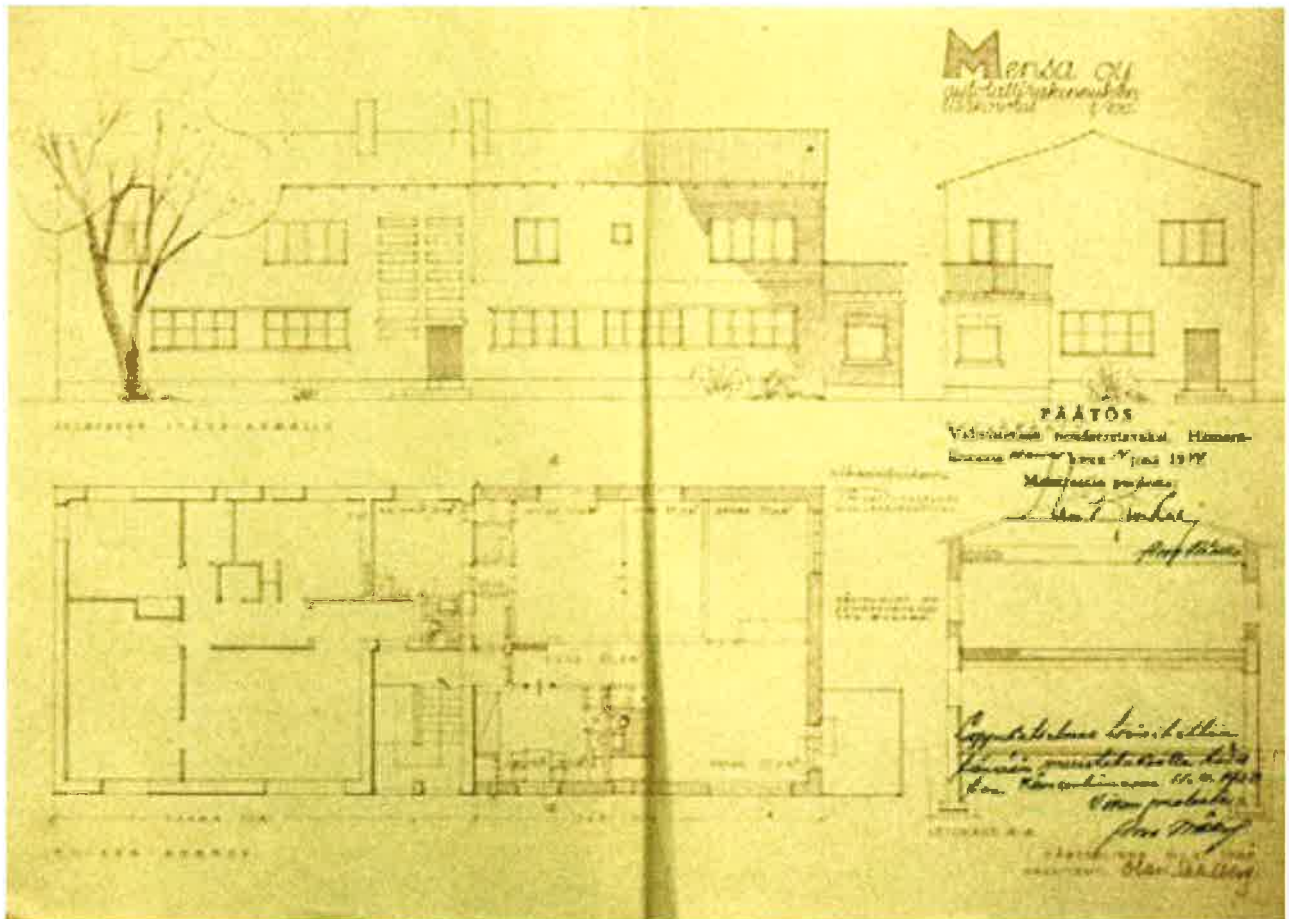
12.7. 1942 hyväksytty Tähtisen suunnitelma, josta ilmenee laajennuksen vaiheittainen eteneminen. Alla oleva leikkaukseen liittyvä julkisivu on pihan puolelta. HKA.

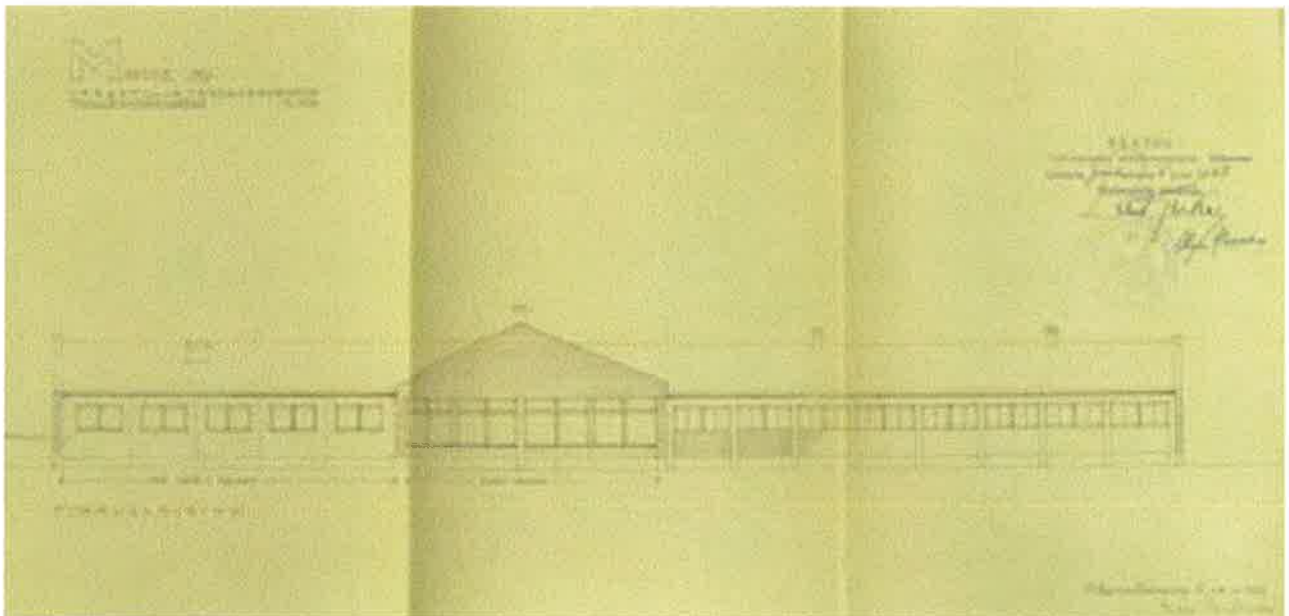
31.10.1942 hyväksytyssä Tähtisen suunnitelmassa rautatien puoleinen julkisivu on kauttaaltaan kaksikerroksinen. HKA.

Arkkitehti Erik Bryggmanin suunnitelma osittain kaksikerroksiseksi autotalli- ja asuinrakennukseksi 3.6.1947. Bryggman korotti Tähtisen 1941 suunnittelemaa rakennusta. Samalla rakennuksen julkisivut saivat uuden ilmeen. HKA.

Autotallirakennus korotettiin kokonaan kaksikerroksiseksi 1949-50 kaupunginarkkitehti Olavi Sahlbergin laatiman suunnitelman mukaan. Korotettuun osaankin tehtiin asuinhuoneisto. HKA.

Arkkitehti Olavi Sahlbergin laatima varasto- ja tehdasrakennuksen muutospiirustus vuodelta 1958, julkisivu pihalle. Tämä varasto liittyi uuden vihannes- ja juurikaskuivaamon käyttöönottoon. HKA.

Mensan tehdaskiinteistön pääasialliset rakennusvaiheet.

Rakennusten säilyneisyys

Seuraavassa tarkastelussa ei ole arvioitu rakennusten teknistä kuntoa, vaan alkuperäisen arkkitehtuurin säilyneisyyttä. Yleisesti ottaen kaikki alueen rakennukset ovat kärsineet viimeisten vuosikymmenien aikana rapistumisesta.

Mensan vanhin rakennusvaihe vuodelta 1926 on säilynyt tiiliseltä perusrungoltaan myöhemmin laajentuneen kokonaisuuden keskellä. Alkuperäisistä julkisivuista vain itäseinän pieni osuus on säilynyt näkyvisä, muut ovat jääneet laajennusten sisään. Siinäkin ikkunat ovat muutetussa asussa. Sisätiloja on muutettu useaan eri otteeseen. Vuoden 1926 vaiheen tärkeimpänä näkyvänä osana onkin tehtaan voimakeskuksen savupiippu, joka hallitsee yhä kokonaisnäkymää.

Vuosien 1939-40 laajennuksen suunnitteli insinööri Sulo Lonka. Tällöin rakennettu eteläinen julkisivu sisäänkäynteineen on säilynyt myöhemmiltä muutoksilta. Sen sijaan saman rakennusvaiheen läntinen tehdassiipi on jäänyt osaksi uudemman peltikaarihallin taakse.

Arkkitehti Jaakko Tähtisen suunnittelema Mensan suuri laajennus toteutettiin 1941-43. Tässä yhteydessä rakennetut konttori sekä rautatien puoleinen pitkä kaksikerroksinen julkisivu ovat säilyneet pääosin alkuperäisessä asussaan. Vain funktionalismin arkkitehtuuriin oleellisesti kuuluneet MENSA-tekstit ovat kadonneet katolta. Kulman tärkeä parvekeaihe on entisellään. Myös konttorin pääportaikko mosaiikkisementtirappuineen ja teräsputkikaiteineen on maalausta lukuun ottamatta alkuperäisessä asussaan. Portaikon toisen kerroksen lattiassa on alkuperäinen Mensan tunnus.

Autotalli- ja pesularakennus tontin länsireunassa on rakennettu kolmessa vaiheessa 1941-1950. Rakennus on säilynyt erityisesti Bryggmanin ja osin Sahlbergin suunnitteleminen laajennusten asussa, varhaisin vaihe on sen sijaan vaikeammin hahmotettavissa.

Possentien puoleinen tiili- ja betonirakenteinen varastorakennus vuodelta 1958 on kadunpuoleiselta julkisivultaan säilynyt alkuperäisessä asussaan. Pihajulkisivu peittyi osaksi myöhempien sekundääristen rakennelmien taakse.

Konttorirakennuksen toisen kerroksen aulassa on lattiakuviona Mensan tunnus.

Mensan kiinteistön pääjulkisivut näkyvät pitkälle rautatieaseman suunnasta katsottaessa. Funktionalistinen rakennus on menettänyt kulmassa sijainneet mainostekstit ja kellon.

Tehtaan vanhin osa kätkeytyy Sulo Longan suunnitteleman, 1940 valmistuneen rakennusosan taakse lukuun ottamatta 1926 valmistunutta savupiippua.

Entinen autotalli-, pesuhuone- ja asuinrakennus on rakennettu vaiheittain vuosina 1941, 1947 ja 1949-50. Ensimmäisen vaiheen suunnitteli Jaakko Tähtinen, toisen Erik Bryggman ja kolmannen Olavi Sahlberg. Alla Sahlbergin 1958 suunnittelema vihannes- ja juurikasvarasto Possentien puolelta.

Pihanäkymät pääpihalle, yllä näkyy osa vuoden 1926 rakennusvaiheen tiiliseinää, alla näkymä pihan pohjoispäästä etelään.

Valmiita liharuokia

varastossa emännän keittiö-
kaapissa – eikö se olisi mu-
kavaa etenkin kesällä, kun on
niin vaikeaa säilyttää mitään
ruokatavaraa pilaantumatta?

Ostakaa valikoima MENSE-
kotisäilykkeitä! Joka rasia
sisältää valmiin, taastusti tuo-
reelta kotiruualta maistuvan
aterian. MENSE-säilykkeet
»keitetään suoraan rasiaan»,
ne ovat siksi ehdottoman säi-
lyviä, mutta eivät maistu säi-
lykkeelle.

*MENSE-säilykkeet
ovat erittäin mukavia
ottaa eväiksi kailken-
laisille retkille – aja-
telkaapa: neljännestun-
nissa lämmin ateria!*

SÄILYKETEHDAS
MENSE
OSAKEYHTIÖ

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet:

Hämeenlinnan kaupunginarkisto (HKA), raken-
nuslupapiirustukset

Kirjallisuus:

Haapio, Markku, Purkkiruokaa. Otava 2006.

Putkonen, Lauri – Ivars, Marja, Kyliä ja korttelei-
ta. Hämeenlinnan ja Hattulan rakennuskulttuuri-
selvitys. Hämeenlinna 2003.

Rakennettu Häme. Maakunnallisesti arvokas ra-
kennusperintö. Hämeen liitto – Rakennustieto.
Hämeenlinna 2003.

Saarto Vesa, Huhtamäki-yhtymän historia. Hä-
meenlinna 1980.

Saarto, Vesa, Mensa 1926-76 – viisi vuosikym-
mentä hämeenlinnalaista teollisuutta., Hämeen-
linna 1976.

Suomen teollisuus. Toim. V.A.M. Karikoski et al.
Helsinki 1951.

Suomen teollisuus ja kauppa. III osa. Helsinki
1928.

Mensan mainos Suomen Kuvalehdessä
nro 31/1931.